

Miksi jätän lukematta?*

Timo Kuronen

Tiivistelmä

Kirjoituksen luettavuus ja lukemistapahtuman miellyttävyys ovat saman asian kääntöpuolia. Kirjoittamisen aikana tehty kuvitteellisen lukijan valinta vaikuttaa suuresti kirjoituksen muotoutumiseen. Läheiseksi koetulle lukijalle kirjoitetaan ystävällisemmin ja huolellisemmin; kirjoitukseen liitetään lukemista ja ymmärtämistä helpottavia yksityiskohtia. Vieraaksi koetulle ja ulkopuolelle suljettavalle lukijalle kerrotaan vain tärkeimmät tosiasiat. Teksti muotoillaan niin, että se pikemminkin estää kuin edistää ymmärtämistä. Seurauksena on, että kirjoituksesta ei saa järjellistä otetta ja pahimmillaan lukeminen muuttuu kärsimykseksi.

Tarkastelen tässä artikkelissa kahden esimerkiksi valitsemani tekstin pohjalta lukukelvottomuuden ongelmaa. Näiden kirjoitusten lukeminen on ollut minulle vastenmielistä ja ne ovat osoittautuneet myös vaikeiksi ymmärtää. Korostan, että valitsemissani esimerkeissä tekstin vastenmielisyys ei aiheudu niissä käsiteltyjen aihepiirien vieraudesta, eikä ymmärtämisen vaikeus johdu ongelmien teoreettisesta tai teknisestä vaikeudesta. Tarkastelun kohteena ovat tekstit, jotka aihepiirien ja ongelmien osalta ovat minulle lukijana läheisiä, ajankohtaisia ja tärkeitä.

Kirjoitan omista kokemuksistani mutta samalla tietysti toivon, että kokemukseni ja päättelyni innostaisivat lukijoita pohtimaan omia, vastaavan suuntaisia kokemuksiaan. Mitään tutkimustyötä tai edes haastatteluja en ole tätä kirjoitusta varten tehnyt. Kuvaamani kokemukset eivät ehkä anna kovin hyvää todistusta kyvystäni lukea

*Julkaistu *Tiedepolitiikka*-lehdessä, 24(3), 1999

tai ymmärtää. Pelkkä ymmärryskyvyn puute ei kuitenkaan riitä selittämään tässä esiteltäviä lukemiseen liittyneitä ongelmia.

Kohdistan tarkasteluni kahteen nimenomaiseen tekstiin. Ensimmäinen niistä on professori Jaakko Hintikan kirja *Tieto on valtaa* (Hintikka 1969) ja toisena on Jussi Kotkavirran suomennos Jürgen Habermasin artikkelista *Diskurssietiikka – huomioita perustelevaan ohjelmaan* (Habermas 1994, 98–164).

Hintikan kirjan hankin heti sen ilmestyttyä vuonna 1969 eli siis tasan 30 vuotta sitten. Olin edellisenä vuonna valmistunut filosofian kandidaatiksi ja kysymys tiedon luonteesta kiinnosti kovasti. Hintikka oli jo tuolloin – kuten tietysti edelleenkin – yleistä arvostusta nauttiva tiedemies ja kirjoittaja. Häneen ei liittynyt vähimmässäkään määrin mitään kielteistä julkisuutta, joten tartuin kirjaan toiveikkaana ja suurin odotuksin. Pettymykseni oli suuri, kun totesin, että en pysty tekstiä lukemaan. Kirjoitus on kyllä sujuvaa ja tyyli huoliteltu, mutta lukeminen oli mahdotonta.

Kokemus sinänsä ei ollut ainutkertainen. Oppikoulun aikana Joensuu lyseossa olin törmännyt vastaaviin ongelmiin. Kirkkohistoria muodostui minulle aineeksi, jota en millään ilveellä pystynyt ymmärtämään enkä oppimaan. Vaikka muistini oli hyvä ja opin helposti ulkoa kaikenlaisia asioita, kirkkohistorian lyhyetkin läksyt eivät painuneet mieleeni – eivät edes ulkoa opettelemalla. Niinpä en tunnilla pystynyt yleensä vastaamaan yksinkertaisimpiinkin kysymyksiin. Opettajan kysyessä nousin kyllä seisomaan mutta en vastannut mitään – seikka, joka herätti suunnatonta hilpeyttä luokkatoverien keskuudessa. Pitkämieliset opettajani¹ antoivat onneksi armon käydä oikeudesta. Kirkkohistoriasta todistuksessa oli yleensä viitonen, en tiedä annettiinkö siinä aineessa ehtoja kenellekään.

Tätä kirjoitusta varten ja eräiden ajankohtaisten tarpeiden takia olen yrittänyt lukea Hintikan kirjaa uudelleen – edelleenkin yhtä huonolla menestyksellä. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian opiskelu ja siihen liittyvä kirjoittelu ovat vuosien mittaan harjaannuttaneet vaikeidenkin tekstien lukemiseen. Harjaantumisesta ei tässä tapauksessa kuitenkaan tunnu olevan apua. Jokin edelleenkin panee vastaan, ehkäpä entistä lujemmin. Mutta mikä ja miksi? Palaan tähän kysymykseen jäljempänä kunhan olen esitellyt toisen esimerkiksi valitsemani tekstin.

¹Paavo Kortekangas ja Olavi Rimpiläinen tulivat myöhemmin tunnetuiksi piispoina.

Jürgen Habermasin ajatuksiin törmäsin ensimmäisen kerran vakavammassa mielessä lukiessani Kalle Lyytisen tietojenkäsittelyopin väitöskirjaa, jossa hän käyttää yhtenä keskeisenä taustateorianaan Habermasin kriittistä yhteiskuntateoriaa (Lyytinen 1986). Väitöskirja valmistui jo vuonna 1986, mutta innostuin sitä lukemaan vasta nykyisessä työpaikassani kuluvan vuosikymmenen alkupuolella. Suunnitellin tuolloin lisensiaatintyötä tietokoneohjelmien tuottamiseen liittyvistä ongelmista.²

Ryhdyin sitten hankkimaan itselleni Habermasin kirjoittamia ja Habermasista kirjoitettuja tekstejä. Niitä on vähitellen kertynyt melkoinen määrä, jokseenkin tarkasti puoli hyllymetriä. Kriittinen yhteiskuntateoria ei ole minun tarpeisiini osoittautunut kovin tärkeäksi. Sen sijaan kommunikatiivisen toiminnan teoria (Habermas 1986; Habermas 1989) ja sen sovellukset moraalifilosofiaan (Habermas 1992; Habermas 1995) ja oikeusfilosofiaan (Habermas 1996) ovat mielestäni tärkeitä ja ennen kaikkea aivan äärimmäisen kiehtovia. Kyseessä on varmasti yksi filosofian kaikkein mielenkiintoisimmista osa-alueista.

Mutta palataanpa Habermas-harrastukseni alkutaipaleelle. Olin ymmärrettävistä syistä kovasti innoissani, kun sain selville, että Habermasista on kirjoitettu suomeksi (Kangas 1989) ja hänen kirjoituksiaan on myös käännetty suomeksi (Habermas 1994). Luin aluksi diskurssietiikkaa kirjaston kirjasta ja kun Kotkavirran suomentamasta kokoelmasta ilmestyi uudempi painos, ostin sen itselleni. Kotkavirtaa en henkilökohtaisesti tunne, joten saamani kokemukset käännöksen laadusta eivät ole millään tavoin selitettävissä *ad hominem* tyyppisin argumentein. Lyhyesti sanottuna tilanne on sellainen, että en ymmärrä suomennetusta diskurssietiikkaa käsittelevästä artikkelista yhtään mitään. Olen lukenut sitä moneen otteeseen ja aina yhtä huonolla menestyksellä. Nyttemmin käytän artikkelia pelkästään siihen, että katson, millä tavalla jotkin keskeiset, yksittäiset käsitteet on käännetty suomeksi.

Diskurssietiikan ymmärtämisen hankaluus minun osaltani olisi hyvin helposti kuitattavissa osoituksena älyllisten lahjojen vähäisyydestä. Sadat opiskelijat kautta Suomenniemen ovat Habermasinsa oppineet juuri Kotkavirran suomennosten kautta ja uskoakseni ilman

²Kirjoitinkin työtä yli 100 sivua mutta en ole sitä koskaan näyttänyt kenellekään enkä hyödyntänyt muutoinkaan. Kirjoitin myöhemmin hyväksytyksi tulleen lisensiaatintyön mutta aivan muusta aiheesta.

mainittavia vaikeuksia. Minulle itselleni ymmärryksen puute ei kuitenkaan riitä selitykseksi. Satuini nimittäin jossakin vaiheessa tarttumaan tekstin englanninkieliseen käännökseen ja välitön kokemukseksi oli hyvin myönteinen. Olen tärkeimmät diskurssietiikkaa koskevat artikkelit lukenut englanniksi useita kertoja ja kerta kerralta kiinnostuneimpana. Asia sinänsä on kyllä vaikea; esimerkiksi totuutta ja oikeellisuutta koskevien pätevyysvaatimusten (validisuuden) tietopillinen vertailu vaatii vielä paljon pohtimista ennen kuin se minulle kunnolla selviää.³ Tekstien lukemisessa ei kuitenkaan ole mitään erityistä hankaluutta ainakaan sen jälkeen kun sanavarasto on kasvanut tarpeeksi laajaksi.⁴

Mistä siis johtuu, että jotkin tekstit ovat vastenmielisyytensä takia mahdottomia lukea tai muuten vain mahdottomia ymmärtää? Ja kuitenkin kysymyksessä ovat tekstit, jotka ovat ammattitaitoisten kirjoittajien huolella laatimia ja jotka tekstien paljosta käytöstä päätellen lienevät myös hyviä.

Alustava analyysi

Jaakko Hintikan kirjoittamistyyliä on mahdollista luonnehtia hyvin yksinkertaisella tavalla: se on tasapainoilua tieteellisen arroganssin ja alentuvuuden välillä. Heti esipuheessa hän varoittaa lukijaa sekoittamasta häntä tavallisiin sananselittäjiin:

Vaikka joukossa on laajalle yleisölle tarkoitettuja kirjoituksia ja esitelmiä sekä pari katsausluontoista artikkelia, voisi luullakseni kuitenkin sanoa, että jokaisessa tämän niteen esseessä yritetään tuoda esiin jokin oleellisesti uusi idea ja tulkinta

³Maeve Cookin mainio kirja on tässä hyvänä apuna (Cooke 1994). Myös William Rehg:n kirja on valaiseva (Rehg 1994). Rehg, kuten tunnettua, on kääntänyt englanniksi Habermasin viimeisimmän jättiteoksen, yli 600-sivuisen *Between Facts and Norms* (Habermas 1996). Akateemisissa piireissä kerrotaan, että kirja olisi samalla myös Habermasin viimeinen – eräänlainen henkinen testamentti siis.

⁴Tyypillisenä atk-alan ammattilaisena en ole tarvinnut saksankieltä koskaan ammattikirjallisuuden lukemiseen. Oppikoulun lyhyellä saksalla ei pääse selville edes Habermasin kirjojen nimistä, muusta sisällöstä puhumattakaan. Saksan kieli pitäisikin määrätä pakolliseksi ja ruotsin kieli samalla muuttaa valinnaiseksi. Oppikoulun pitkää pakollista ruotsia en ole 30:n vuoden aikana opinnoissa tai työelämässä tarvinnut vielä kertaakaan.

tai sitten sellaista kehitellä. Minua ovat viehättäneet erilaiset filosofian historian ja käsitehistorian ilmiöt, ja muutamista niistä olen yrittänyt muodostaa oman näkemykseni. Useiden tällaisten tulkintayritysteni tulokset ovat enemmän tai vähemmän kiistanalaisia, ja lukijan tulee siis varoa käyttämästä niiden sisältöä yhtä huolettomasti kuin varsinaisten tieteen kansantajustajien hygieenisesti ajatuksen koskematta pakattuja antimia.

Siinä siis arvostettu tiedemies laskeutuu tieteen ylevistä sfääreistä kansan pariin ja hyvin vaatimattomaan sävyyn esittelee aluksi käsitehistoriallista harrastustaan. Hänen vaatimattomatkin yritelmänsä sisältävät tavallisen lukijan tarpeisiin vaarallisessa määrin oleellisesti uutta tietoa. Hintikan tiede on niin sanotusti ehtaa kamaa – toisin kuin hänen nimeltä mainitsemattomien kollegojensa tuotokset. Heidän älyllisissä antimissaan ei tieteellistä ajattelua ole käytetty. Ne ovat ehdottoman puhtaita kaikesta ajatteluksi kutsuttavasta.

Luin käsillä olevan kirjoituksen tekemistä varten Hintikan kirjan nimiesseen *Tieto on valtaa* (s. 19–34) tekstiä useampaan kertaan. Siinä Hintikan tarkoituksena on osoittaa, että Baconin (1561–1626) nimiin pantu lausuma on itse asiassa perua Platonin ajattelusta. Toisin sanoen, uuden ajan kokeellisesti suuntautuneen tieteen alkuun liitetty lausuma osoittautuu vähäiseksi sivuhuomautukseksi soveltavan tieteen pitkässä ja suhteellisen tasaisesti edenneessä historiassa. Pysyykö Hintikka tämän osoittamaan, jää jossain määrin epäselväksi.

Hintikan tavoite on sinällään mielenkiintoinen. Baconin lausuma oli jo 1960-luvulla kaikille tuttu ja aivan uudenlaista kantavuutta se on saanut viime vuosien tietoyhteiskuntaa koskevista keskusteluista. Suuren yleisön keskuudessa ajatus tiedosta valtana kytkeytyy suoraviivaisella tavalla yhteiskunnalliseen ja poliittiseen vallankäyttöön. Baconin alkuperäinen ajatus oli kuitenkin jossain määrin laajempi. Se liittyy tietoon luonnontieteellisen ideaalin näkökulmasta ymmärrettyinä. Bacon on yksi lukuisista ajattelijoina, joiden teksteissä tavoitellaan tieteellisesti ohjatun yhteiskunnan ja tieteellisesti jalostetun ihmisen ideaa.

Kun Hintikka kehittää todistustaan, hän keskittyy luonnontieteelliseen tietoon eli (käyttöesineiden) valmistajan tietoon jättämällä mainitsematta, että Baconin ajatuksena oli valmistamisen ulottaminen kaikkeen ihmisen käsittelemään tietoon. Hintikka valikoi Platonin teksteistä ne ajatukset, jotka tukevat hänen omaa tavoitettaan.

Antiikin Kreikan perinteestä hän jättää vaille huomiota ihmisen julkisen toiminnan ja siihen kuuluvan poliittisen tiedon. Hintikka jättää tahallaan tai huomaamattaan käsittelemättä sen puolen tiedosta, jossa tieto ei ole valtaa vaan valta on tietoa, so. valta on sitä, että voi määrätä mikä on tietoa ja missä ovat poliittisesti tai uskonnollisesti hyväksytyt ja sallitut ”oikean” tiedon rajat. Tämä puoli tiedosta ei lankea analyyttisen filosofian piiriin ja ehkä sen vuoksi se ei lainkaan mahdu Hintikan rajoittuneen tieteen ihanteen maailmaan.⁵

Hintikan tapa kirjoittaa on sellainen, että hän olettaa lukijan tuntevan perinpohjin kaikki ne lähteet, joihin hän puoli huolimattomasti vetoaa ja jotka hän lähes säännöllisesti jättää mainitsematta. Hintikan kirjoitus on kirjoitustapansa osalta täysin kiistattomasti suunnattu henkilöille, joilla on takanaan vähintäänkin vuosia kestäneet yliopistotasoiset opinnot filosofiasta ja filosofian historiasta. Vaikka Hintikka suuntaa alentuvaan sävyyn sanansa suurelle yleisölle, hän käyttää kieltä, jota vain ammattifilosofit voivat ymmärtää.

Hintikan teksti on sujuvuuden ja loogisuuden osalta sekavaa. Suurin osa tarkastelemani esseen kappaleista on täynnä keskenään yhteen kuulumattomia ajatuksia ja rönsyjä. Tekstiä lukiessa tulee pakosta mieleen, että johdonmukaisen ja sujuvan tekstin kirjoittaminen on Hintikalle vähintäänkin vaikeaa, mahdollisesti jopa mahdotonta. Paljon kirjoittaneena ja paljon huonoja tekstejä lukeneena voin yrittää arvailla, miten Hintikan tekstit syntyvät. Ensimmäinen ja jossain määrin epätodennäköinen mahdollisuus on, että hän kirjoittaa nopeasti ja spontaanilla tavalla sekavaa ja rönsyilevää tekstiä. Todennäköisempi ja tekstin huolitellusta, hiukan vanhahtavasta kielenkäytöstä pääteltävissä oleva mahdollisuus on, että hän tuskalla ja vaivalla jykertää tekstin kasaan. Ensin hän kirjoittaa loogisen skeeman, jonka hän vähitellen täyttää siihen huonosti kuuluvilla virkkeillä. Lopuksi hän hioo virkkeet kristallin kirkkaiksi. Yksittäin siiteerattuna ne ovat todellisia pieniä mestariteoksia mutta nopeasti peräkkäin luettuna niitä on mahdoton hahmottaa kokonaisuudeksi. Tekstistä tulee lukukelvotonta.

⁵Ranskassa tätä keskustelua oli käyty jo kauan ennen Hintikan kirjan ilmestymistä. Michel Foucault jatkoi ja teki tunnetuksi omissa teoksissaan tärkeiden edeltäjiensä työtä. Tiedon tasolla kyse on arkeologisten kerrostumien tunnistamisesta ja erottelusta. Toiminnallisesti kyse on professioiden kehityksestä syövän kaltaiseksi ilmiöksi.

Hintikan kirjoitustyyli soveltuu erinomaisesti matemaattisten tekstien ja formaalin logiikan alaan kuuluvien tekstien tuottamiseen. Niissä se looginen hahmotelma, josta hän mitä ilmeisimmin aloittaa on minimaalisin täydennyksin täysin riittävä lopputulos alaan vihkittyneille. Niissä Hintikan suomen kielellä kirjoittamissa teksteissä, joissa formaali logiikka on keskeisimmän huomion kohteena, edellä käsittelemääni lukukelvottomuuden ongelmaa ei esiinny.

Jussi Kotkavirran suomennoksen lukukelvottomuus on – jos mahdollista – vieläkin vaikeammin selitettävissä. Kyseessä on huolellinen ja tarkka käänнос aihepiiristä, jonka Kotkavirta kokeneena opettajana ja tutkijana hyvin hallitsee. Hänen käyttämänsä terminologia vastanee riittävällä tarkkuudella Suomessa vakiintunutta käytäntöä. Kotkavirran käyttämät termit eivät sinällään ole minulle vieraita – eivät ainakaan täysin; eivät suomenkielisinä eivätkä englanninkielisinä. Tietysti voisin ajatella, että ensimmäiset lukemiskokemukseni selittyisivät silti juuri termien outoudesta ja käsitteiden vaikeudesta. Jos tämä selitys pitäisi paikkansa, se ei kuitenkaan selittäisi sitä, että pidän käännostä edelleenkin mahdottomana lukea. Ja nyt siis tilanteessa, jolloin olen lukenut kyseisen artikkelin englanninkielisenä käännostä arviolta kymmenen kertaa ja Cooken kirjan keskeisimmiltä osin ainakin kolmeen kertaan. Lisäksi olen lukenut diskurssiettiikasta sille myötämielisiä selvityksiä Karl-Otto Apelin (1996), Seyla Benhabibin (1992), William Rehgin (1994), Albrecht Wellmerin (1993) ja aihetta sivuten myös Axel Honnethin (1996) kirjoista ja artikkeleista (kaikki siis englanninkielellä).

Miksi siis Kotkavirran käännostä ei pysty lukemaan niin, että tekstistä välittyvän ajatuksen kykenisi ymmärtämään ja pitämään yhtenäisenä mielessään useamman peräkkäisen virkkeen tai parhaimmillaan koko kappaleen ajan? Olen yrittänyt lukea tekstiä sekä hitaasti ja harkiten että nopeasti ja keskittyneesti mutta tekstin ajatuksellinen kaari ei mitenkään kanna virkkeestä toiseen. Ajatus katoaa virkkeiden välillä johonkin; se harhautuu, töksähtelee ja kuolee kokonaan pois. Vaikka kuinka keskittyneesti ja päättäväisesti aloitan lukea kappaletta, viimeistään kappaleen keskivaiheilla huomaa ajattelevani jotain aivan muuta enkä enää edes muista, mitä ajatuskulkua kappaleen oli tarkoitus seurata.

Edellä muotoiltu kysymys saattaa sisältää jo aineksia alustavaan vastaukseen. Ehkä ongelma on juuri siinä, että käänнос on mahdoli-

simman uskollinen alkutekstille ja mahdollisuuksien mukaan sanatarkka. Tällaisesta kääntämistavasta saattaa nimittäin seurata se, että kääntäjä joutuu keskittämään huomionsa yksittäisiin virkkeisiin tekstin jatkuvuuden ja sujuvuuden kustannuksella. Kun vertaa Kotkavirran käännöstä englanninkieliseen käännökseen, huomaa heti selviä eroja virkkeiden rakenteessa ja pituudessa. Englanninkielinen käännös on tehty mahdollisimman sujuvaksi ja tekstin jatkuvuuteen on sen vuoksi kiinnitetty erityistä huomiota. Tämä on todennäköisesti tehty sanatarkkuuden kustannuksella.

Epätarkasta käännöksestä saattaisi tietysti seurata vakavia ongelmia. Minulle on huomautettu erityisesti Talcott Parsonsin tekemistä Max Weberin tekstien virheellisistä käännöksistä – ikäänkuin varoitavana esimerkkinä liian sujuvan käännöksen vaaroista. Habermasin kohdalla käännösten virheellisyys ei kuitenkaan voi olla ongelma. Habermas on seurannut teostensa kääntämistä englanniksi huolellisesti ja monissa tapauksissa avustanut kääntäjiä terminologisissa ongelmissa. Jos hänen keskeisimpien teostensa käännöksissä olisi vakavia virheitä, niistä olisi käytettävissä runsaasti asiaankuuluvaa skolas-tista kirjallisuutta. Sitäpaitsi osa Habermas-tutkijoista viittaa omis-sa kirjoituksissaan pedanttisen tarkasti sekä alkuperäisiin lähteisiin että englanninkielisiin käännöksiin. Näin tekee mm. Maeve Cooke, joka on Dublinin yliopiston saksankielen vanhempi lehtori.⁶

Esimerkkinä erityisen hankalaksi kokemastani kohdasta kopioin tähän suomenkielisen ja englanninkielisen käännöksen. Siinä asetetaan rinnakkain väitelauseiden suhde totuuteen ja normatiivisten lauseiden suhde normeihin.

Tämä asymmetria johtuu siitä, että totuusvaatimukset elävät *ainoastaan* puhetoiminnoissa, kun taas normatiiviset pätevyysvaatimukset sijaitsevat normeissa ja vain *toissijaisesti* puhetoiminnoissa. Jos haluamme ilmaista asian ontologisesti, voimme jäljittää asymmetrian siihen, että yhteiskunnalliset järjestykset, joita voimme noudattaa tai joista voimme poiketa, eivät luonnon järjestysten tavoin, joihin voimme omak-sua objektivoivan asenteen, ole konstituoituneet *pätevyyksistä riippumatta*. Yhteiskunnallinen todellisuus, jonka kanssa olemme regulatiivisten puhetoimintojen kanssa tekemisissä, on jo *luonteensa puolesta* sisäisessä suhteessa normatiivisiin

⁶Senior Lecturer in the Department of German at University College Dublin.

pätevyysvaatimuksiin. Totuusvaatimukset sitä vastoin eivät sisälly entiteetteihin itseensä vaan ainoastaan konstatiivisiin puheakteihin, joiden avulla toisiasioita toteavasti puhuessamme olemme tekemisissä entiteettien kanssa asiantiloja ilmais-taksemme. (Habermas 1994, 114–115)

We can account for this asymmetry by saying that claims to truth reside *only* in speech acts, whereas the locus of normative claims to validity is primarily in norms and only derivatively in speech acts. To use an ontological mode of expression, we might say that this asymmetry is due to the fact that the orders of society, which we either conform to or deviate from, are not constituted *independently of validity*, as are the orders of nature, toward which we can assume an objectivating attitude. The social reality that we address in our regulative speech acts has by its very nature an *intrinsic* link to normative validity claims. Claims to truth, on the other hand, have no such intrinsic link to entities; they are inherently related only to the constative speech acts by which we refer to entities when we use fact-stating locution to represent states of affairs. (Habermas 1992, 60–61)

Kyseessä on Habermasin diskurssietiikan yksi avainkohdista. Omassa kirjassani olen viivannut sen kokonaan sekä alle että sivuun. Tällä tavoin erotan sen helposti muusta tekstistä ja artikkelia lukiessani muistan kiinnittää siihen aina aivan erityistä huomiota.

Kun luen vuoron perään edellä siteerattuja suomen ja englannin kielisiä versioita, olen yhtä ymmälläni kuin aina ennenkin. Englannin-kielen taitoni on korkeintaan välttävä mutta siitä huolimatta uskon ymmärtäväni, mitä Habermasilla on tarkoituksena sanoa. Tähän tietysti liittyy, kuten aikaisemmin jo totesin, että olen lukenut melkoisen määrän aihetta käsittelevää sekundaarista kirjallisuutta. Suomen kielisen version pystyn ymmärtämään ainoastaan siten, että pidän koko ajan mielessäni, mitä siinä on tarkoitus sanoa; toisin sanoen, muistamalla koko ajan englannin kielisen version sisältämän ajatuksen. Suomen kielinen versio ei minulle aukea vaikka opettelisin sen ulkoa. Tässä kokemuksessa on esillä eräänlainen *déjà vu*, se palauttaa mieleen syvästi inhoamani uskonnon ja kirkkohistorian tunnit – ja opettajat – Joensuun lyseosta.

Lukijan valinta

Olen edellä omakohtaisia kokemuksia hyödyntämällä selostanut eräiden kirjoitusten puutteellista luettavuutta. Kirjoitusten tarkempi ruotiminen ei olisi erityisen mielenkiintoista. Tekstejä tarkastikaan lukemalla ei todennäköisesti pysty selvittämään niiden synnyttämän torjuntareaktion syitä. Yritän jatkossa lähestyä luettavuuden ongelmaa toisesta näkökulmasta. Yritän hiukan toisenlaisten esimerkkien avulla valaista kysymystä kirjoittamisen aikana tapahtuvasta lukijan valinnasta ja sen mahdollisia vaikutuksia kirjoitusten luettavuuteen.

Habermasin englanninkielisten käännösten ohella olen viime vuosien aikana lukenut moraalifilosofian ja poliittisen filosofian alaan kuuluvia kirjoja. Tärkeimmät kirjoittajanimet ovat Alasdair MacIntyre, Michael Sandel, Charles Taylor ja Michael Walzer. Olisin taipuvainen liittämään tähän joukkoon myös Axel Honnethin, joka on Habermasin seuraaja Frankfurtin yliopiston sosiologian ja filosofian professorina. Neljä ensiksi mainittua ovat amerikkalaisia professoreja ja heitä yhdistää yhteisöllinen, kommunitaristinen ajattelutapa (kommunitarismista yleensä ks. esim. Etzioni 1995). He kaikki kirjoittavat hyvin helposti lähestyttävällä tavalla – vaikeistakin asioista. Charles Taylorin kirja Hegelistä on tullut maailmalla tunnetuksi juuri siksi, että hän pystyy selvittämään vaikeatajuisen saksalaisfilosofin ajattelutapaa ymmärrettävällä ja sympaattisella tavalla (Taylor 1977). He kaikki kirjoittavat aivan kuin he kirjoittaisivat suoraan minulle tai meille.

Tämä henkilökohtaisen lähestymisen ajatus antaa mahdollisuuden pohtia sitä, millä tavoin tekstin luonne muuttuu, jos se kirjoitetaan minulle/sinulle (hänelle), meille (teille) tai heille. Persoonapronomineilla leikkiminen voi aluksi vaikuttaa keinotekoiselta. Luulen kuitenkin, että sillä tavoin on tavoitettavissa jotain oleellista kirjoitusten luettavuuteen vaikuttavista tekijöistä. Ennakkoajatus tietyn kaltaisesta lukijasta vaikuttaa oleellisesti kirjoituksen yksityiskohtaiseen rakenteeseen. Jos kirjoitan *sinulle*, jota ajattelen ystävänä, kirjoitan hyvin eri tavoin kuin jos kirjoitan *heille*, joita pidän vihamiehinä.

Olen omassa työssäni joutunut vuosien varrella kirjoittamaan paljon. Pääosa teksteistä on erilaisia muistioita, kirjeitä, lausuntoja, suunnitelmia, katsauksia ja selontekoja. Oletettuna tai ennalta tiedettynä lukijana on aina ollut jokin virallinen taho, kuten työpaikan

hallitus, johtokunta, neuvosto tai jonkin tason johtaja. Joskus olen ennalta tiennyt, että lukijana tulee olemaan hallinnonalan ministeriön virkamies. Tietoisuus lukijasta on oleellisesti vaikuttanut tapaan, jolla olen käsitellyt kaikkein vaikeimpia asioita. Tietoisuus on vaikuttanut sekä sanojen että ajatusten valintaan: mukaan ottamiseen ja pois jättämiseen. Kirjoittamisen peiteltynä tavoitteena saattaa joskus olla jopa tietojen salaaminen.

Olen elämäni aikana kirjoittanut liseniaatintyön kolmesta eri aiheesta, kolmena eri ajankohtana. Kaksi ensimmäistä kirjoitin sillä tavoin kuin olen kuvitellut, että liseniaatintyöt kirjoitetaan. Kirjoitin ne asiallisesti, kuivakkaasti ja ulkokohtaisesti. Lukijaksi kuvittelin nimettömäksi ja tuntemattomaksi jäävän *hänet*. Kuvittelin, että *hän* on henkilö, joka suhtautuu tekstiini kriittisesti, mahdollisesti jopa vihamielisesti.⁷ Sellaiseen tekstiin ei kukaan pysty antamaan sisintään. Syntyneet tekstit olivatkin sellaisia, että suhtauduin niihin lopulta itsekin kielteisesti.

Kolmas yritykseni, joka siis johti työn valmistumiseen, oli luonteeltaan erilainen. Vuoden 1994 aikana tutustuin sattuman kautta sellaiseen yhteisöön, jonka ongelmat ja ajattelutavan olen kokenut läheisiksi: kirjastonhoitajiin. Kolmannen työni kirjoitin tietylle ideaalilukijalle eli *sinulle*. *Sinä* on tässä tapauksessa 50 vuotta täyttänyt, yliopistotutkinnon suorittanut, naispuolinen kirjastonhoitaja. *Sinä*t on tässä elämäni vaiheessa vielä niin pieni ihmisryhmä, että tunnen kaikki henkilökohtaisesti ja yhden käden sormet riittävät mainiosti ryhmän koon laskemiseen.

Kun kirjoitan *sinulle*, tekstini on aivan toisenlaista kuin jos kirjoittaisin *hänelle*. Liseniaatintyöni teksti oli luonnosvaiheessa siinä määrin epäsovinnasta, että jopa työni ymmärtävällä ohjaajalla oli välillä ilmeisiä sulatteluvaikeuksia. Työ kuitenkin valmistui ja kokemus erilaisesta kirjoittamisen tavasta on ollut tärkeä. Kaikki (harvat) lukijani ovat henkilöitä, jotka vasta näinä vuosina olen oppinut tuntemaan. Meitä yhdistää yhteinen sanottava, yhteinen sanomisen ja vastaansanomisen tarve. Meitä yhdistävät omalla tavallaan myös ne, joille me yhdessä sanomme vastaan.

Tämän kokemuksen pohjalta voin paremmin ymmärtää, miksi MacIntyren, Sandelin, Taylorin ja Walzerin tekstit tuntuvat niin tutuilta ja läheisiltä. Myös niiden kirjoittajilla on pakostakin täytyntynyt

⁷Ensimmäisen tekstin lukija, tunnettu professori, todella suhtautui siihen avoimen vihamielisesti.

olla mielessään tietyn kaltaisten lukijoiden joukko. Mainitut henkilöt ovat kansainvälisesti arvostettuja tutkijoita ja ajattelijoita. He eivät enää kirjoita kouralliselle yksittäisiä lukijoita, he kirjoittavat laajemmalle lukijakunnalle. He kirjoittavat *meille*.

Me olemme tässä tapauksessa sellainen joukko eri puolilla maailmaa olevia ihmisiä, jotka olemme samalla tavoin huolissamme valtion tai markkinoiden ylivallasta, yhteisöjen hajoamisesta, moraalien perusteiden murtumisesta ja monista muista kommunitarismien esille nostamista kysymyksistä. Kirjoja ei ole kirjoitettu vastustajille, *teille* eikä myöskään ulkopuolisille, mahdollisesti välinpitämättömille tai peräti vihamielisille *heille*. Kirjat on kirjoitettu meille ja juuri sen vuoksi ne ovat helposti lähestyttäviä.

Mahdollinen selitys

Esitän lopuksi kuvitteellisen rekonstruktion alussa käsittelemieni tekstien lukukelvottomuudesta. Rekonstruktio ei perustu teksteihin sinänsä eikä niiden kirjoittajista tietämiini seikkoihin. Kyse on ajatusleikistä tai ehkä vielä enemmän käsitteillä leikkimisestä (parodiasta?). Kysyn lopuksi, millainen ennakoasenne tai suhtautumistapa luontevimmalla tavalla selittäisi käsittelemieni tekstien lukukelvottomuuden. Käytän apuna kahta teoreettista käsitettä: *destruktio* ja *obstruktio*, jotka määrittelen pelkästään tämän kirjoituksen tarpeisiin. Rekonstruktion pätevyyttä perustelen abduktiivisesti – se käsite on C. S. Peircen määrittelemä.

Destruktio (tuhoaminen) on kirjoitus tai kirjoitustyyli, jonka tavoitteet yksinkertaisimmillaan liittyvät tuhoamiseen. Kirjoittaminen on usein kamppailua akateemisella kentällä niukoista pääomista ja asemista. Destruktiivinen kirjoittaja pyrkii estämään tai tuhoamaan kilpailijoiden asemat ja etenemisen mahdollisuudet. Kyseessä ovat usein veriset koulukuntariidat. Potentiaaliset uusien koulukuntien tai virtausten markkinoijat on varmintä nolata tai masentaa heti alkumetreillä. Tässä käytetään hyväksi moninaisia menetelmiä. Julkisuudessa kuivakiskoiksi tunnetut professorit ja tutkijat ovat hämmästyttävän kekseliäitä nolatessaan ja masentaessaan varsinkin itseään heikommassa asemassa olevia henkilöitä. Olen vuosien varrella päässyt muutaman kerran nauttimaan tässä tarkoittamastani professorien kekseliäisyydestä. Nautintoa on tosin jossakin määrin

himmentänyt se, että olen itse ollut kyseisen kekseliäisyyden kohteena.

Obstruktio (pimentäminen) liittyy läheisesti portinvartijana toimimiseen. Tieteellisessä kirjoittamisessa yksi portinvartijuuden ilmenismuodoista on obstruktiivinen oikean tulkinnan esittäminen. On helppo kuvitella, miten kaikki toimii käytännössä. Havainnollistan menettelyä esimerkin avulla.

Kuvitellaan, että päätän jonain päivänä esitellä suomalaiselle tiedeyhteisölle Kreikan saaristossa vuonna 1299 syntyneen, intialaista sukujuurta olevan J. G. N. Samrebahin keskeisimmän tuotannon. Minä tietenkin käänän valikoituja katkelmia hänen teoksistaan, jotka ovat vaikeasti tavoitettavissa. Samalla kirjoitan omiin tarkoituksiini soveltuvan analyysin hänen ajattelustaan. Pyrkisin vähintäänkin osoittamaan, että Samrebah on keskeisempi hahmo republikanismin historiassa kuin Machiavelli.

Obstruktio toimii tässä tapauksessa kirjaimellisesti kuvattuna seuraavasti: Asettumalla Samrebahin eteen peitän hänet kokonaan näkyvistä. Kuitenkin se valo, joka hänestä säteilee, loistaa kauniisti ympärilläni. Se valaisee osittain minut ja antaa katsojalle vaikutelman, että ympärilläni on eräänlainen auringon kehrä (tähtitieteessä käytetään nimitystä haloilmiö).

Abduktio (tai *retroduktio*) on C. S. Peircen määrittelemä käsite, jota käytetään deduktioon vastakohtana. Kyseessä on siis takaperoisen päättelyn menetelmä. Esimerkin avulla havainnollistettuna kyse on seuraavan kaltaisesta päättelystä (Niiniluoto 1983, 154):

Yllättävä tosiseikka e on todettu
ei olisi yllättävä mikäli hypoteesi h olisi tosi
Siis on perusteita olettaa h :n olevan tosi.

Määrittelemäni käsitteet destruktio ja obstruktio selittävät luontevalla ja uskottavalla tavalla, miten lukukelvottomat tekstit syntyvät (kun siis ensin suljetaan pois ammattitaidottomuus ja kyvyttömyys selittävien tekijöiden joukosta). Abduktiivisesti ajateltuna esittämäni selitys on määritelmän mukaisesti pätevä. Mistään lopullisesta ja pitävästä todistuksesta ei tietenkään voi olla kyse. Sellaista ei itse asiassa voi edes esittää.

Lähdeluettelo

- Apel, Karl-Otto (1996). *Selected Essays*. Volume Two: *Ethics and the Theory of Rationality*. Edited and Introduced by Eduardo Mendieta. Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press.
- Benhabib, Seyla (1992). *Situating the Self. Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Cooke, Maeve (1994). *Language and Reason. A Study of Habermas's Pragmatics*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Etzioni, Amitai, editor (1995). *New Communitarian Thinking. Persons, Virtues, Institutions, and Communities*. Charlottesville, VA: University Press of Virginia.
- Habermas, Jürgen (1986). *Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*. Translated by Thomas McCarthy, volume I. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1989). *Theory of Communicative Action: The Critique of Functionalist Reason*. Translated by Thomas McCarthy, volume II. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1992). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Translated by Christian Lenhardt and Shierry Weber Nicholsen. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1994). *Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981–1989*. Valinnut ja suomentanut Jussi Kotkavirta. Eurooppalaisia ajattelijoita -sarja. Helsinki: Gaudeamus, 2. uudistettu laitos.
- Habermas, Jürgen (1995). *Justification and Application. Remarks on Discourse Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1996). *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Translated by William Rehg. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hintikka, Jaakko (1969). *Tieto on valtaa ja muita aatehistoriallisia esseitä*. Porvoo: WSOY.

-
- Honneth, Axel (1996). *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Translated by Joel Anderson. Cambridge: Polity Press.
- Kangas, Risto (1989). *Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Lyytinen, Kalle (1986). *Information Systems Development as Social Action: Framework and Critical Implications*. Jyväskylä Studies in Computer Science, Economics and Statistics 8, Jyväskylän yliopisto.
- Niiniluoto, Ilkka (1983). *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Helsinki: Otava.
- Rehg, William (1994). *Insight and Solidarity. The Discourse Ethics of Jürgen Habermas*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Taylor, Charles (1977). *Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wellmer, Albrecht (1993). *The Persistence of Modernity. Essays on Aesthetics, Ethics, and Postmodernism*. Translated by David Midgley. Cambridge, Mass.: MIT Press.